

ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ ΜΑΡΚΟΓΛΟΥ

Περιδιαβάζοντας στά βιβλία του Νίκου Μπακόλα

Τό πρώτο μυθιστόρημα του Νίκου Μπακόλα εκδόθηκε τό 1958. Τό ούσιαστικό όμως ξεκίνημά του, όπως κι εκείνος δέχεται, έγινε τό 1966 μέ τό μυθιστόρημά του *Ο κήπος τών πριγκίπων*. Ό,τι προηγήθηκε ήταν άπλά ή προετοιμασία για νά φτάσει σ' ένα ούσιαστικό και προσωπικό γραπτό όπως *Ο κήπος...* πού έκτοτε τόν καθιέρωσε ως έναν από τούς κορυφαίους μεταπολεμικούς μας πεζογράφους.

Θά προσπαθήσω, διατρέχοντας τά κείμενα, νά έντοπίσω κάποια χαρακτηριστικά στό έργο του.

Α'. Ο ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΤΟΠΟΣ

Σέ όλα τά βιβλία του Μπακόλα, έσωτερικός χρόνος τών κειμένων αλλά και ιστορικός χρόνος είναι τό μάκρος του 20ού αιώνα μέ όσα αυτός περιέχει και τά όποια επιλεκτικά, ανάλογα μέ τίς

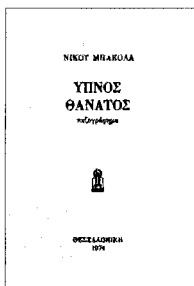
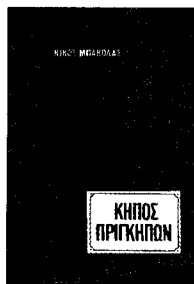
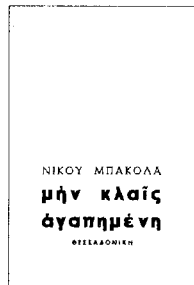
ανάγκες του κειμένου του, αναφέρεται ό συγγραφέας. Δηλαδή: Μακεδονικός άγώνας, Βαλκανικοί πόλεμοι, πρώτος παγκόσμιος πόλεμος, Μικρασιατική έκστρατεία - καταστροφή - άνταλλαγή πληθυσμών, δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος, Κατοχή, Έμφύλιος, μετεμφυλιακή έποχή.

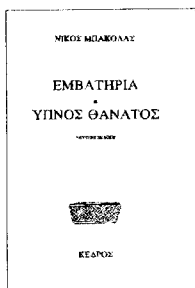
Όλες οι ιστορίες αρχίζουν από κάποιο σημείο στις αρχές του αιώνα και εκβάλλουν σ' ένα νεότερο χρονικό σημείο. Ό συγγραφέας όμως μέ διάφορες τεχνικές διευρύνει τόν έσωτερικό χρόνο τών κειμένων και μέ μία έκτίναξη ή άναφορά φτάνει μέχρι τίς μέρες μας. Παράδειγμα: Ό έπίλογος στον *Κήπο τών πριγκίπων* πού φτάνει στό 1951 και ή άναφορά πού γίνεται στό *Μπέσα για μέσα*, όπου πρός τό τέλος ό συγγραφέας άποκαλύπτει πώς ό άπαθής από τούς ληστές φοιτητής της ιατρικής άργότερα στήν Κατοχή, γιατρός τώρα, άπάγεται και πάλι στά βουνά για νά γιατρέψει έναν καπετάνιο στον Έμφύλιο. Ξεμένει στό βουνό και μετά τήν ήττα χάνεται κάπου πίσω από τά Καρπάθια.

Άπό τήν πλευρά του συγγραφέα ύπάρχει μία ειδική μεταχείριση του χρόνου. Ό επίπεδος ιστορικός χρόνος εμπλουτίζεται και διευρύνεται, μέ τούς και παλινδρομήσεις, μέ τόν έσωτερικό χρόνο τών προσώπων πρός όφελος του κειμένου και του άναγνώστη.

Β'. Ο ΤΟΠΟΣ

Σέ όλα τά βιβλία τόπος δράσης είναι ή Βόρεια Ελλάδα - ιδιαίτερα ή πόλη της Θεσσαλονίκης μέ τόν ευρύτερο περιβάλλοντα, κατά περίσταση, χώρο.

Στά τρία πρώτα βιβλία, *Ο κήπος τῶν πριγκίπων*, *Εμβάτηρια*, *Ύπνος Θάνατος*, ὁ χώρος προσδιορίζεται ἐλάχιστα, ὁ χρόνος καί ὁ χώρος διαλύονται σέ δράματα κλειστῶν χώρων, ἐνδοοικογενειακῶν. Ὁ ἱστορικός χρόνος ἐλάχιστα παίζει κάποιο ρόλο στά πρόσωπα. Τά καθορίζει μιὰ ἐσωτερική μοίρα.

Στή *Μυθολογία*, στή *Μεγάλη πλατεία*, στήν *Καταπάτηση*, ὁ τόπος τῶν ἱστοριῶν εἶναι ἡ Θεσσαλονίκη. Ἐκεῖ οἱ ἥρωες βιώνουν τόν ἱστορικό χρόνο καί τήν ἐξέλιξη τῶν γεγονότων πού τά καθορίζουν. Τά πρόσωπα συντρίβονται κυρίως ἀπό τίς συντεταγμένες τοῦ χρόνου καί τοῦ τόπου παρά ἀπό τά ἰδιωτικά τους πάθη. Ἡ ἱστορία προχωράει σχεδόν ἐρήμην τους.

Στήν *Κεφαλή* ἔχουμε διπλό τόπο, τήν πόλη τῆς Θεσσαλονίκης ὅπου βρίσκεται αὐτός πού ἔχει τά χειρόγραφα καί τά σχολιάζει, καί ἀπό τήν ἄλλη τόν χώρο τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, τόν ὑπαίθριο ὄρεινὸν χώρο, ὅπου διαδραματίζεται ὁ Μακεδονικὸς Ἀγώνας καί τό δράμα τοῦ Παύλου Μελά. Ἐδῶ γιὰ πρώτη φορά ἡ ἐκτός πόλης φύση βρίσκεται αὐτονομημένη, ὀργανωμένη σέ μιὰ περίεργη μεταφυσική πού ἔχει τούς δικούς της κανόνες. Ἡ φύση ἐπεμβαίνει στά ἀνθρώπινα σχέδια, ἀποκτᾷ μέ τόν ἥρωα σχέσεις μιᾶς ἄλλης διάστασης.

Αὐτός ὁ ρόλος τῆς φύσης γίνεται περισσότερο ἀντιληπτός στήν *Ἀτέλειωτη γραφή τοῦ αἵματος*. Ὁ τόπος κι ἐδῶ εἶναι ἡ πόλη τῆς Θεσσαλονίκης μέ τήν εὐρύτερη περιοχή (Χαλκιδική, Κεντρική καί Δυτική Μακεδονία). Ὑπάρχουν ἀκόμη ἡ ἱστορική κι ἡ προσωπική μοίρα μέ τήν ἀτομική καί τή συλλογική διάφευση. Ἀλλά σ' αὐτό τό βιβλίο γίνεται περισσότερο φανερή μιὰ ἰδιαιτέρη θέση τοῦ ἀνθρώπου μέσα στή φύση, καθώς αὐτή ἐπεμβαίνει μέ μιὰ ἰδιόρρυθμη μεταφυσική πέρα ἀπό τήν ἱστορία.

Στό *Μπέσα γιὰ μπέσα* τόπος εἶναι ἡ περιοχή τοῦ Ὀλύμπου γύρω στό 1920. Ἐδῶ ἡ σύγκρουση μέ τό μεταφυσικό στοιχεῖο μειώνεται. Πρέπει νά συμβαίνει αὐτό γιατί οἱ ἥρωες ζώντας στήν ὑπαίθρο ἔχουν ταυτιστεῖ μαζί της. Εἶναι πιά ἀναπόσπαστα μέρη αὐτῆς τῆς φύσης, ἀφοῦ δέν ἐνεργοῦν πλέον ὡς ἄνθρωποι μιᾶς συγκεκριμένης κοινωνίας ἢ κοινότητας ἀλλά συμπεριφέρονται σάν τμήματα τῆς ἴδιας τῆς φύσης. Μέ ἀρχέγονους ἀρχετυπικούς κανόνες.

Γ'. Ο ὙΠΑΡΞΙΑΚΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ
Ἐνα ἀκόμη στοιχεῖο πού διαπερνᾷ τά βιβλία τοῦ Μπακόλα, σάν κόκκινη γραμμὴ, εἶναι ὁ ἀγώνας τῶν ἀνθρώπων γιὰ ἐπιβίωση καί δικαίωση.

Στά βιβλία *Ο κήπος τῶν πριγκίπων*, *Εμβάτηρια*, *Ύπνος Θάνατος*, κυριαρχοῦν οἱ ἀγῶνες τῶν ἐνστίκτων, τῆς προσωπικῆς ἐπιβελίωσης, τῆς ἐπιβολῆς σέ μιὰ κλειστὴ οικογενειακὴ κοινωνία.

Στά βιβλία *Μυθολογία*, *Μεγάλη πλατεία*, *Καταπάτηση*, οἱ προσωπικοὶ ἀγῶνες, ἡ ὑπαρξιακὴ ἐπιβελίωση, συμπλέκονται μέ κοινωνικοὺς καί ἐθνικοὺς ἀγῶνες.

Στήν *Κεφαλή*, ὁ ἥρωας προσπαθεῖ νά γνωρίσει τό πρόσωπό του μέσα ἀπὲς τήν πάλη μέ τήν ἀνερμήνευτη φύση καί τήν ἐθνική του συνείδηση, πῶς ἡ ἀτομική συνείδηση ταυτίζεται μέ τὴ συνείδηση τοῦ τόπου.

Στήν *Ἀτέλειωτη γραφή τοῦ αἵματος* καθώς ὁ συγγραφέας προχωράει τὴ μυθοπλασία, ρίχνει τούς ἥρωές του σὺν ὅλων τῶν εἰδῶν τούς ἀγῶνες μέσα στήν κοινωνία καί μέσα στή φύση. Στόν ἀτομικό καί στόν ἱστορικό χρόνο.

Στό *Μπέσα γιὰ μπέσα*, ὁ ἀγῶνας παίρνει χαρακτῆρα φυσικῆς ἐπιλογῆς καί πάλης ἐνάντια σέ κάθε ἐξουσία. Ο ἥρωες ἀγωνίζονται γιὰ μιὰ προσωπικὴ ἀντίληψη ζωῆς, μέ δικούς τους κώδικες.

Ὁ Μπακόλας σέ ὅλα του τά βιβλία λιγότερο φανερά στά πρώτα καί πε

ρισσότερο ξεκάθαρα στα τελευταία, περιγράφει αγώνες προς κάθε επίβολη και έξουσία, καθώς οι ήρωές του προσπαθούν να υπάρξουν μέσα από τις ατομικές και κοινωνικές τους επιλογές. Οί αγώνες αυτοί έχουν ως χώρο τή Μακεδονία. Είναι οί Νέες Χώρες πού ενσωματώνονται στον κορμό τής Ελλάδας μετά τούς Βαλκανικούς πολέμους και τόν πρώτο παγκόσμιο πόλεμο. Η προσάρτηση οδηγεί στην απορρόφηση τού Βορρά από τόν Νότο. Τών γηγενών και τών προσφύγων τού Έξω Έλληνισμού από τούς Έλλαδίτες πού έρχονται σαν κατακτητές. Άρα υπάρχουν αντίδρασεις. Οί άνθρωποι τών Νέων Χωρών δέν μπορούν νά δεχθούν τη λογική τής έξουσίας τού Νότου. Δέν μπορούν νά είναι εύχαριστημένοι μέ μιά χούφτα χῶμα πού τή συγκρατεί ένα τοιχάκι ή μέ τόν γλισχρο μισθό τού χωροφύλακα ή τού υπαξιωματικού. Αντίθετα, οί μυθιστορηματικοί ήρωες τού Μπακόλα διεκδικούν έναν μεγάλο, εύρύ, αναπεπταμένο ορίζοντα τών ιδεών και τών κοινωνικών δραστηριοτήτων. Μιά πατρίδα τής γλώσσας και τής Ορθοδοξίας ή τής κοινωνικής δικαιοσύνης, κατά τήν άποψη άλλων, πού όλους τούς δέχεται και όλους τούς χωρά.

Δ. Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ ΑΦΗΓΗΣΗΣ

Πρίν προχωρήσω σέ κάποια επί πλέον σχόλια, θά ήθελα νά δώσω ένα παράδειγμα γιά τό πώς ό συγγραφέας μετουσιώνει και πλάθει, από τό πρωτογενές ύλικό, τό κείμενό του.

Παραθέτω τά δύο κείμενα: Α'. Μιά ύποσημείωση από τή Μεγάλη πλατεία, σελ. 20, πού, όπως δείχνει, πρέπει νά είναι παράθεμα από κάποια έφημερίδα. Και Β', ένα μικρό απόσπασμα από Τά έμβρατήρια. «Τό Γαμήλιο», σελ. 19.

Α'.

Τόν Οκτώβριο τού 1924 έκδικάστηκε στή Θεσσαλονίκη ή ύπόθεση τής άπα-

γωγής τής έβραιοπούλας καλλιτέχνης καφωδείου Ματούλας Έσκ. από τόν άνεργο χριστιανό Φώτιον Ψ. Τό αδίκημα είχε διαπραχθεί στή Λάρισα, αλλά επειδή οί νέοι (έκείνος στά 17, και εκείνη ούτε 14) ήταν κάτοικοι —έστω και προσωρινοί— Θεσσαλονίκης, τούς μετέφεραν στήν πόλη αυτή. Ο δράστης, παρουσία τών θρηγούντων ή βλοσυρών οικείων του, παραδέχτηκε τήν ένοχή του και δήλωσε ότι ήταν έτοιμος, και εις θέσιν, νά έπανορθώσει. Πράγματι, μετά από πέντε μέρες, ή Ματούλα βαφτίστηκε χριστιανή και παντρεύτηκεν. Μιά έφημερίδα τής έποχής έγραψε πώς οί συγγενείς έκλαιγαν σ' όλη τή διάρκεια τής τελετής. Τό όνομά της, από κει και πέρα θά ήταν Μαρίκα.

Β.

Τότε εκείνη μου ξανάρχεται και μ' άγκαλιάζει. «πάρε με νά φύγουμε» μου τραγουδάει, και τήν παίρνω στήν άγκάλη μου και γέρονουμε. Νά ό κήπος πού φαντάζομαι, οί πρίγκιπες, οί ώρες πού μου λέγανε «έσύ ποτέ δέ θά τίς ζήσεις» — και φιλιόμαστε. Τής λέω «σ'άγαπώ και θά σέ κλέψω», και γελούμε και χωνόμαστε γιά μιά φορά ακόμη μέσα στά λουλούδια και στή γή. «Κρυώνω» μου παραπονιέται και δενόμαστε, κατηγορίζει ένα ποτάμι μέ άστέρια και μάς φέγγει και τή βλέπω πού έχει μάτια βελουδένια και μαλλιά πού τήν τυλίγουν και τή στολίζουν. «Σέ περίμενα» μου έμπιστεύεται. Και θυμούμαι τό πού έτρεχα και πού χανόμουν. «θ' άπομείνω μέσα στό κατώγι σου» τής λέω, σαν νά συζητούσαμε και νά άπόσωνα. Κι ύστερα κοιμόμαστε και λύνονται οί άρμοί και οί συλλογισμοί, αισθάνομαι τή ράχη μου μονάχα κι ένα χέρι στήν καρδιά, στό στήθος, σά νά λέει συνεχώς ότι αυτός είναι ό ύπνος πού περιμένεις, πού σου έλεγαν από παιδί «άν κοιμηθείς μέ Όβριγιά είσαι χαμένος». Κι άκούγεται πού τή φωνάζουνε «Ματούλα», περιμένουνε και τήν ξαναφωνάζουνε «Ματούλα μας» κι αισθάνομαι πού ανασαίνουν δίπλα στό αυτί μου και μέ γλείφουνε.

*Αναμνηστική
 φωτογράφιση
 του Νίκου Μπακόλα
 στο πατάρι
 του «Ιανού», μετά
 την παρουσίαση
 του βιβλίου του
 'Η ατέλειωτη ιστορία
 του αίματος.
 Τόν περιστοιχίζουν,
 από αριστερά:
 Γιώργος Κορδομενίδης,
 Κάτια Λεμπέση,
 Πρόδρομος Χ.
 Μάρκογλου,
 Δημήτρης Η.
 Παστουρματζής και
 (στο δεξί μέρος
 της φωτογραφίας)
 Ελένη Μπούρα,
 Στέλλα Βογιατζόγλου,
 Νίκος Καρατζάς,
 Απόστολος Λυκεσάς,
 Γιώργος Κάτος (φωτ.
 Νώντα Στολιανίδη,
 9.10.1996)*

Είναι φανερό τό πέρασμα από τή γλώσσα τής εφημερίδας στην άλλη γλώσσα του συγγραφέα, εκεί όπου ο ψυχισμός των ήρώων βγαίνει στην επιφάνεια και τά πρόσωπα γίνονται οικεία.

Και γενικότερα, στην πορεία του Μπακόλα έχουμε πυκνή έσωστρεφή γραφή, μέ θρυμματισμό χώρου, χρόνου πράξεων σέ μία συνειδησιακή ροή του λόγου, όπου επιδιώκεται ή αποτύπωση του έσωτερικού τοπίου των προσώπων. 'Η γραφή αυτή περνάει, μέ γέφυρα τή *Μυθολογία*, σέ έξωστρεφή αφήγηση, όπου τά παραπάνω ύλικά συμπληρώνονται μέ ρεαλιστικά στοιχεία. Τέλος, μέσα από τήν ιστορική προοπτική των προσώπων, φτάνουμε στην πολύσημη, υπερβατικά ρεαλιστική, γλώσσα των τελευταίων βιβλίων.

Κι ακόμη, ή διαδρομή από τό κλειστό οικογενειακό δράμα περνάει στην πόλη μέ τά αστικά και κοινωνικά δράματα κι από εκεί προς τήν άνοικτή

ύπαιθρο. Εκεί, στή φύση των βουνών, οί ανθρώπινες πράξεις ταυτίζονται μέ τίς υπερβατικές συμπεριφορές τής φύσης. Μιάς φύσης πολλές φορές άνερμήνευτης για τά ανθρώπινα. Όταν όλα αρχίζουν μέ αίμα και όλα τελειώνουν μέ αίμα.

Έν τούτοις, τά βιβλία του Μπακόλα δέν είναι άπαισιόδοξα. Ίσως γιατί έπικεντρώνονται στον άγώνα για ύπαρξιακή, κοινωνική δικαίωση και για άξιοπρέπεια στή ζωή. Ίσως ή πολύσημη χυμώδης γλώσσα του δημιουργεί πνευματική εϋφορία. Κι αν είναι έτσι όπως γράφει ο συγγραφέας στην *Κεφαλή*: «Άρα ύπάρχει ένας κόσμος έξω, μία θεόρατη άδιαπέραστη θύρα στο ένδιάμεσο, κι ένας κόσμος μέσα», τότε σκέφτομαι ότι ο συγγραφέας, γράφοντας, ψάχνει μέ άγωνία νά βρει τό κλειδί για νά άνοίξει τή «θεόρατη θύρα», νά ένώσει τους δύο κόσμους. Τόν μέσα μέ τόν έξω.

Οκτώβρης 1998